

HISTORICKÉ POJETÍ PÉČE O OSOBY S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

Historie - starověk

▶ STAROVĚK

- ▶ prvním patrně doloženým konceptem duševní poruchy v literatuře je deprese popsána v lékařském dokumentu tzv. *Eberova papyru* datovaného do doby kolem roku 1900 před Kristem
- ▶ první preventivní opatření (duševních poruch) známe již z r. 800 před Kr. jako tzv. *opatření Lykurgovo*, který věděl, že požívání lihovin má neblahý vliv na potomstvo, zejména na jeho duševní vývoj
- ▶ zakazoval proto požívat víno v den sňatku s předpokladem, že v ten den dochází k početí

Historie - antika

▶ ANTICKÁ SPOLEČNOST

- ▶ měla poměrně značně bohatou teorii duševních poruch (melancholie, mánie, delirium...) vykládaných různými školami, na etiologii poruch převažoval „organický“ náhled
- ▶ *Hippokrates* dokazoval, že mentální onemocnění vzniká z poruch mozku
- ▶ stoikové a epikurejci si všímali vztahů mezi jedincem a společností
- ▶ *Galenos Claudius* (200 po Kr.) - poslední velký lékař antiky definoval i symptomatické psychické poruchy, ve funkci osobního lékaře Marka Aurelia a jeho slabomyslného syna odlišoval slabomyslnost vrozenou od získané
- ▶ *Řekové* - na úpatí spartských skal Tajgetu končil krátký život dětí s postižením, které otec po narození „nezvedl z prahu svého domu“
- ▶ Římané - defektní děti byly topeny v řece Tiber, *Seneka* odděloval špatné (děti neduživé, znetvořené) od dobrého

Historie - středověk

▶ STŘEDOVĚK

- ▶ zaujal k jedincům s duševním postižením ambivalentní postoj
- ▶ na jedné straně byli „blázni a šílení“ považováni za šťastlivě vyvolené, na něž shlédl bůh, na straně druhé byli považováni za „zplonce ďáblů“
- ▶ *Codex Theodosianus* odsuzuje vše, co pochází z magie a vyhlašuje trestání všech „posedlých“, čímž byly duševní poruchy vyňaty ze sféry medicíny a staly se předmětem démonologie
- ▶ již od raného středověku vznikají *klášterní hospitály* jakožto útulky pro staré, nemohoucí i duševně nemocné osoby (Lyon, Kolín nad Rýnem, Paříž, Řím ...)
- ▶ vznik *prvních azylových zařízení pro kretény* při špitálech v Churu a Sitten ve Švýcarsku a v admonnském klášteře ve Štýrsku

Historie - středověk

- ▶ zlopověstná kniha *Malleus Maleficarum* (Kladivo na čarodějnice) - bestsellerem vrcholného středověku
- ▶ bula *Summis Desiderantes* - vydal papež Inocenc VIII., brojící proti čarodějnictví
- ▶ podivný středověký „institut péče o mentálně a jinak duševně postižené“ - *lodě bláznů* - lodě naložené bláznů vyhnané městskou radou za hradby velkých měst a plující za svým rozumem, jedni pluli řekami Porýní do Belgie a Gheelu, druzí proti proudu Rýna do Jury a Besanconu
- ▶ lodě bláznů brázdily hladiny středověké Evropy proto, aby se radnice měst navždy zbavily jejich nepohodlného nákladu, ale byly i dopravními prostředky směřujícími k terapeutickým cílům - do poutních míst, kde lze uvěřit v zázrak uzdravení

Historie - středověk

- ▶ vznik *podivuhodné a svobodně organizované komunity duševně postižených* v belgické vesnici Gheel poblíž Antverp (zal. ve 13. stol.) - z poutního místa se stalo místo vyhrazené, posvátná země, kde se mělo šílenství dočkat svého vysvobození, ale kde zároveň člověk v duchu starých témat vykonával cosi jako obřad oddělení
- ▶ ještě z 18. století pochází zprávy o fungování této komunity, kde jsou 4/5 obyvatel blázni těšící se bez potíží stejné svobodě jako ostatní občané, zdravá strava, čistý vzduch, naprostá svoboda, v tom spočívá celá jejich léčba a většina z nich se do roka skutečně uzdraví

Historie - období renesance

► RENESANCE

- umělecká fascinace tématem lodi bláznů a bláznů všeobecně (*Erasmus Rotterdamský* a jeho nesmrtelná Chvála bláznovství)
- první klasifikace duševních poruch, tj. klasifikace, v níž jsou poruchy intelektu odděleny od ostatních duševních poruch (sebeprožívání, poruch emocionálních) - basilejský lékař *Felix Platter* - Pojednání o nemocech ducha (jasná hranice mezi poruchami vědomí, psychózami a mentálním postižením)
- *Petr Jordan z Mohuče* vydal roku 1543 knihu „Laienbuch“, která určuje způsob, jak učit děti nedostatečného rozumu

Historie - období renesance

▶ *J. A. Komenský*

- ▶ hájil nutnost vzdělávat všechny děti bez ohledu na typ a stupeň jejich postižení
- ▶ Didaktika velká - první speciálně pedagogická klasifikace žáků z hlediska jejich typologie, popis a metodické pokyny, jak postupovat u žáků s lehkým mentálním postižením a hlubším stupněm mentálního postižení spíše torpidního typu (princip individuálního přístupu, přiměřenosti, názornosti a konkrétnosti, ve středu zájmu není učivo, nýbrž žák)

OBDOBÍ PO VELKÉ FRANCOUZSKÉ REVOLUCI

▶ *Filip Pinel*

- ▶ zakladatel moderní psychiatrie
- ▶ sejmul osobám s duševním postižením jejich okovy, obrazně i fakticky
- ▶ represí pozvolna nahrazuje léčbou založenou na morální akci, jejíž součástí byla v rámci „přirozených léků“ také ergoterapie, popř. gardenterapie
- ▶ zabýval se také teorií, v níž medicínsko-biologický přístup ke klientovi spojoval s pohledem „psychosociálním“
- ▶ dílo: Lékařsko-filozofické pojednání o mentálním odcizení čili o mánii

- ▶ na idiocii (slabomyslnost) se díval jako na afektivní a rozumovou retardaci, a to vrozenou či získanou, přičemž rozlišoval čtyři stupně: 1. stav blízký zvířeti; 2. stav, kdy jsou některé pojmy a potřeby zachovány; 3. hloupost, tj. stav, kdy je na nižší úrovni zachována řeč a rozum; imbecilita - stav s postupným úbytkem rozumových schopností (dementia)

- ▶ ***Jean Etienne Dominique Esquirol***

- ▶ Pinelův žák
- ▶ jako první vymezil idiocii jako stav (nikoliv tedy nemoc) charakterizovaný vrozeným a trvalým nedostatkem rozumových schopností
- ▶ pod pojmem imbecilita chápal lehčí formu slabomyslnosti
- ▶ pro nejmírnější formu postižení stanovil pojem rozumové opoždění

- ▶ prvním v odborné literatuře popsaným psychopedickým experimentem byla kauza „*divocha z Aveyronu*“ z počátku 19. století - případ dvanáctiletého Viktora, který byl nalezen ve francouzských horách
- ▶ svůj dosavadní život žil Viktor v okolních lesích divokým životem bez většího kontaktu s lidskou civilizací
- ▶ po zadržení byl Viktor předán do ústavu pro hluchoněmé, ve kterém byl od roku 1800 ředitelem *Jean Itard*, který se dostal do kontroverze se svým kolegou Pinelem
- ▶ Pinel zkoumal Viktora a prohlásil jej za nevléčitelného idiota s nulovou vývojovou perspektivou, zatímco Itard se domníval, že nejde o idiota, nýbrž o zdivočelé dítě
- ▶ Itard vypracoval systém cvičení zaměřených na rozvoj smyslů, řeči, motoriky i sociálního chování

- ▶ přestože léta (speciálně) pedagogického úsilí přinesla jistý pokrok v psychomotorickém a mentálním vývoji Viktora, nebyl progres úměrný vynaložené námaze
- ▶ příčinou selhání byla i skutečnost, že Viktor měl středně těžké mentální postižení zapříčiněné s největší pravděpodobností těžkou sociálně kulturní deprivací
- ▶ Itard dokázal, že i jedince s mentálním postižením lze speciální metodikou dále rozvíjet
- ▶ po vzoru jeho edukačního experimentu dochází k otevření prvních institucí specializovaných na výchovu a vzdělávání takto postižených dětí i dospělých (*dr. Voisin* - ortofrenický institut jakožto první samostatné zařízení pro slabomyslné v Paříži, *dr. Guggenbuhl* - první sanatorium pro kretény a epileptiky ve švýcarském Abendbergu, *Seguin* - první škola pro slabomyslné v Paříži)

► *Eduard Sequin*

- lékař, „otec zakladatel“ psychopedie a systematické péče o slabomyslné v Evropě i ve Spojených státech
- dílo: Pojednání o morálce, hygieně a výchově idiotů a ostatních postižených dětí, Idiocie a její léčení fyziologickou metodou
- rozpracovává systém výchovy slabomyslných jedinců postavených na tzv. Sequinově triádě: 1. výchova činnosti (rozvoj motoriky, analyzátorů, senzomotoriky); 2. výchova myšlení (výuka trivia, utváření představ o světě a společnosti); 3. výchova vůle (schopnost ovládnout své instinkty)
- společně s Itardem je pokládán za zakladatele kurativní - léčebné pedagogiky

- ▶ zakládal fyziologické školy pro slabomyslné, v nichž byl kromě výuky trivia kladen důraz na rozvoj sebeobsluhy, pracovní a estetickou výchovu
- ▶ věnoval se i diagnostice jedinců s mentálním postižením (tzv. Sequinova/Goddardova destička - diagnostikování úrovně praktického/manipulačního myšlení, destička, do jejíhož reliéfu se vkládají příslušné geometrické tvary)

▶ ALTERNATIVNÍ PEDAGOGIKA

- ▶ vyrostla na dílech „speciálních pedagogů“
- ▶ **MUDr. Ovid Decroly**
 - ▶ globalista
 - ▶ inicioval v Belgii vznik diagnostických tříd pro slabomyslné žáky a vypracoval pro ně systém senzomotorických cvičení
 - ▶ založil r. 1901 ústav pro slaboduché v Bruselu
 - ▶ založil r. 1907 soukromou školu pro děti normální
- ▶ **Marie Montessori**
 - ▶ lékařka
 - ▶ pracovala s žáky s mentálním postižením v orthofrenické škole a poznatky využila pro koncipování předškolní výchovy dětí

▶ **Helena Parhurstová**

- ▶ Daltonský plán vznikl původně pro potřeby newyorské školy pro „mrzáčky“

▶ **Dr. Washburn**

- ▶ koncipoval Winnetskou soustavu na základě poznatků psychologické kliniky pro „úchylné žáky“ ve Winnetce

▶ **Peter Peterson**

- ▶ univerzitní profesor pedagogiky
- ▶ autor Jenského plánu
- ▶ prosazoval inkluzi žáků s postižením půl století předtím, než se stala aktuálním úkolem pedagogického systému vyspělých států

▶ *Rudolf Steiner*

- ▶ rakouský filozof, sociální reformátor, architekt, esoterik
- ▶ teoretik waldorfské pedagogiky
- ▶ jeden ze zakladatelů léčebné pedagogiky
- ▶ celosvětové camphillské hnutí vyrostlé ze Steinerova odkazu je určeno především klientům s mentálním postižením těžšího stupně

▶ ČESKÉ ZEMĚ

▶ *Všeobecný (tereziánský) školní řád*

▶ z roku 1774

▶ první zákonné ustanovení na území naší země řešící školní docházku dětí

▶ dílem pruského reformátora Johanna Ignáce Felbigera, který zastával názor, že nenadaní žáci by měli být přítomni výuce a učitel by je pro jejich malé nadání neměl trestat

► ***Zákon o domovském právu***

- vydán v roce 1863
- v podstatě první legislativní úprava zabývající se skutečnou péčí o „úchylné“ jedince
- ustanovuje nárok jedinců s postižením na sociální nemoc
- v praxi to přineslo rozvoj zemských ústavů pro duševně, tělesně a smyslově postižené občany

► ***Zákon o obecných školách***

- z roku 1869
- měl nepříznivý dopad pro děti s těžkým tělesným a mentálním postižením
- vylučoval tyto děti ze vzdělávání, v centru „speciálně pedagogického“ zájmu rakousko-uherské společnosti bylo vzdělávání dětí se smyslovým postižením

▶ *Řád školní o vyučování*

- ▶ z roku 1905
- ▶ umožnil s povolením zemských školních úřadů zřizovat zvláštní pomocné či podpůrné třídy, které by mohly navštěvovat (kromě dětí se smyslovým postižením) i méně nadané děti, aby se předešlo „duševní zakrslosti“ říšského obyvatelstva
- ▶ dva roky po vydání řádu ministerstvo kultury a vyučování upravuje výnosem podmínky pro přijetí žáka do těchto škol a vydává pokyny k jejich vyučování (15 či max. 20 žáků na jednoho učitele, vyučování jednoho předmětu nesmí přesáhnout 25 min., pomocná škola má 3 až 5 tříd...)
- ▶ učitelé těchto tříd procházeli několikadenním „psychopedickým“ kurzem placeným státem, kde se seznamovali mj. i se specifiky osobnostní struktury žáků trpících různou formou „blbosti“

► **Karel Slavoj Amerling (1807-1884)**

- lékař, přírodovědec, pedagog a pedagogický reformátor
- ředitel české hlavní školy v Praze, ředitel učitelského ústavu a ředitel ústavu pro slabomyslné
- bezplatně řídil první ústav pro slabomyslné v celém rakousko-uherském mocnářství, jímž bylo tzv. *Ernestinum* na Pražském hradě, provozované Spolkem paní sv. Anny a založené roku 1871
- prosazoval pro své klienty základní vzdělání, ruční práce a zemědělské práce, pevný režim dne a nácvik sebeobslužných prací a hygieny
- velký vyznavač tehdy moderní frenologie a fyziognomiky, v duchu těchto teorií také diagnostikoval své svěřence podle typologie pocházející z jejich fyziognomie

► **MUDr. Karel Herfort (1871-1940)**

- lékař, vědec a „speciální pedagog“
- spojen s Ernestinem a péčí o slabomyslné na našem území
- v ústavu prosadil individuální přístup k chovancům, prohloubil jejich výuku (vč. tělesné a pracovní) a zavedl chorobopisy vycházející z vědeckých (lékařských i „speciálně pedagogických“) diagnostických metod
- závěry svých pozorování a měření zevšeobecňoval na teoretickou úroveň (rozsáhlé vědecké dílo Rodokmeny slabomyslných)
- stal se vůdčí osobností života osvětového (předseda Spolku pro péči o slabomyslné), odborného (zakladatel české pedopsychiatrie, spoluzakladatel našeho prvního odborného časopisu Úchylná mládež) i pedagogického (univerzitní profesor prosazující týmovou práci lékaře a pedagoga a vzdělávající po dlouhý čas učitele pomocných škol v pedopatologii)

► **Josef Zeman (1867-1961)**

- blízký spolupracovník doktora Herforta (nejen z redakce Úchylné mládeže)
- zakladatel našeho speciálního školství
- s jeho jménem je spojen ***zákon o pomocných školách*** (1929) - vřadil pomocné školy do školského systému „první republiky“, upravoval řízení těchto škol státem a řešil otázku povinné školní docházky slabomyslných
- školský inspektor, pedagogický pracovník vychovávající odborníky z oblasti pedopatologie na Vysoké škole studií pedagogických v Praze
- vydal pro ně řadu odborných publikací jako je soubor přednášek Črty z pedopatologie, Pedopatologický slovník
- později zpracoval i naše první Dějiny péče o slabomyslné

▶ **Jan Mauer**

- ▶ „speciální pedagog“, metodik a propagátor „ručních prací“ na pomocných školách
- ▶ působil jako učitel pomocné třídy v Praze
- ▶ své postoje zdůvodňuje v pedopatologické publikaci Děti duševně úchylné

▶ **Konrád Sedláček (1876-1939)**

- ▶ iniciátor rozvoje pomocného školství na Moravě
- ▶ ředitel první pomocné školy v Olomouci otevřené v roce 1920 (rok předtím byla otevřena pomocná škola v Brně)
- ▶ díky jeho snaze byla již po dvou letech fungování vedena jako trojtřídní

- ▶ zabýval se především pozorováním vlivu těžkých sociálních podmínek na samotný život jedince
 - ▶ věnoval soustavnou pozornost modernizaci a materiálnímu vybavení školy
 - ▶ jeho nejznámější publikací je spis *Zachraňte slabomyslné* (1907)
-
- ▶ ***Otakar Chlup***
 - ▶ vědec a teoretik
 - ▶ zabýval se výzkumem a diagnostikou duševních projevů osob s mentálním postižením
 - ▶ ve své práci *Výzkum duševních projevů u dětí méně schopných* (1925) uvádí tento akademik příklady, jež názorně poukazují na důležitost používání takových vyučovacích metod, které se odvíjí od znalosti všech psychických funkcí každého dítěte

- ▶ působil jako profesor Masarykovy univerzity v Brně a je autorem těchto publikací: O dětské duši, Mravní nemoci dětství, Rukověť přirozené mravouky, Středoškolská didaktika, O výchově citů
- ▶ ***Vlasta Novotná***
 - ▶ autorka první speciálně pedagogické učebnice (slabikáře)
- ▶ ***Karel Beneš***
 - ▶ autor publikace Psaní na zvláštní škole, která je dodnes v mnoha směrech moderní

► *František Čáda*

► univerzitní profesor

► uspořádání trojice sjezdů zaměřených na péči o slabomyslné a pomocné školy (1909 v Praze, 1911 v Brně, 1913 ve Slezské Ostravě) - zásadním směrem ovlivnily vývoj oboru, oslovily odbornou veřejnost (propagovaly např. týmovou spolupráci „speciálního pedagoga“, lékaře a právníka) a měly i velký význam osvětový

▶ OBDOBÍ OD ÚNORA 1948 DO LISTOPADU 1989

▶ *Zákon o jednotném školství (95/48 Sb.)*

- ▶ zřizoval školy zejména pro mládež tělesně vadnou a s vadami smyslů a řeči, duševně a mravně vadnou, postiženou chorobami a umístěnou v léčebných ústavech a ozdravovnách
- ▶ zavedl nový termín pro speciální školy a později i obor „školy /učitelství, vychovatelství/ pro mládež vyžadující zvláštní péči“ a místo pomocné školy školu zvláštní
- ▶ uvedený zákon na jedné straně pozitivně ovlivnil vývoj péče o jedince s mentálním postižením, na straně druhé jeho totalitně centralistický charakter nedovoloval existenci alternativního (soukromého, církevního) školství

- ▶ **Školský zákon (31/53 Sb.)**
 - ▶ dochází k rozšíření edukace žáků s mentálním postižením na druhém cyklu škol - vznikají zvláštní učňovské školy připravující na výkon jednoduchých manuálních povolání

- ▶ **Zákon (188/60 Sb.)**
 - ▶ rozšiřuje síť speciálních škol o speciální mateřské školy (realizováno o tři roky později)
 - ▶ v oblasti předškolní institucionální péče o děti s mentálním postižením jsme patřili mezi modelové země

- ▶ v této době dochází také k největšímu nárůstu počtu zvláštních škol na území tehdejšího Československa - zatímco po přijetí zákona o jednotné škole bylo na našem území cca 180 těchto škol (cca 7 000 žáků), o deset let později jich bylo již kolem 400 (přes 20 000 žáků)

► ***osobnosti určující vývoj oboru po 2. světové válce***

- prof. Miloš Sovák - stanovil definitivně termín speciální pedagogika, Nárys speciální pedagogiky (1972, 1. vydání)
- prof. František Kábele - český speciální pedagog (logoped, somatoped), výrazně zasahoval i do dění po „velkém třesku“ v roce 1989

► ***současnost v psychopedii***

- prof. M. Vítková, prof. M. Valenta, dr. O. Müller, doc. J. Kysučan, doc. M. Černá, doc. I. Švarcová, doc. B. Stejskal, doc. O. Krejčířová, doc. J. Pipeková, prof. M. Bartoňová, doc. S. Langr, doc. J. Šiška, doc. B. Titzl, doc. P. Franiok, dr. L. Edelsberger, dr. M. Teplá, Mgr. L. Kubová, prof. H. Válková, doc. V. Karásková